

Hrvatsko botaničko društvo
Croatian Botanical Society

Marulićev trg 20/2, HR-10000 Zagreb
<http://hirc.botanic.hr/HBoD/HBoD-home.htm>

Zagreb, 20. 2. 2012.

Reagiranjje Hrvatskog botaničkog društva na dopis „Velebit – savjest ponovno na kušnji“ udruge Animalia

S obzirom da se posljednjih tjedana susrećemo s mnogobrojnim upitima vezanim uz dopis pod naslovom „Velebit – savjest ponovno na kušnji“ udruge Animalia, koji se distribuira putem elektroničke pošte, dužni smo se, kao strukovno društvo koje okuplja većinu botaničara u Hrvatskoj i kojem je jedna od statutarnih zadaća vrednovanje, očuvanje i zaštita flore, vegetacije i staništa te informiranje i suradnja s javnosti, očitovati i iznijeti činjenice s gledišta botaničke struke.

Svakako pozdravljamo zabrinutost članova udruge Animalia radi moguće štete u NP „Sjeverni Velebit“ i spremnost na obavještanju javnosti, no istodobno moramo upozoriti na nekoliko činjenica važnih za razumijevanje planirane izgradnje replika pastirskih stanova u okviru NIP projekta „Uspostava osnovne infrastrukture za upravljanje Nacionalnim parkom Sjeverni Velebit“

Iako se područje Velebita često opisuje i doživljava kao „netaknuta divljina“, radi se upravo o suprotnom. Današnji velebitski krajolik posljedica je višetisućljetnog suživota čovjeka i planine. Naime, Velebit je od davnina korišten za ispašu stada ovaca i pri tom su stvoreni svi današnji pašnjaci i livade sječom i paljenjem šume. O drevnosti korištenja Velebita govori i „Pisani kamen“ kojim još stari Rimljani uređuju prava na korištenja izvora vode između dvaju ilirskih plemena. „Netaknutom prirodom“ može se smatrati još jedino nekoliko površinski malih prašumskih kompleksa i izložene stijene. Sve ostale šume prolazile su kroz cikluse sječe i obnove te su se nalazile u dinamičkoj ravnoteži s travnjačkom vegetacijom. Danas smo svjedoci suprotnog procesa, tj. obrastanja travnjaka u šikare i šume zbog izostanka ispaše te smo prva generacija koja velebitske krajolike gleda bez pastira, njihovih stada, stanova, torova, plandišta i putova. U prilogu donosimo tekst o tradicionalnim stočarskim kretanjima na sjevernom Velebitu, kako bi svi zainteresirani stekli donekle detaljniji uvid u nekadašnju bujnost života u planini.

No, taj dugi utjecaj čovjeka nije doveo do biološkog osiromašenja, već naprotiv, stvorena su otvorena staništa koje su naselile vrste koje ne mogu opstati na šumskim staništima. Te vrste su jednim dijelom prije toga bile ograničene na vrlo male površine prirodnih nešumskih staništa, uvjetovanih prije svega vjetrom ili kamenitošću podloge ili su pak na runu ovaca stigle iz drugih područja i uklopile se u lokalnu floru. Rezultat tog je da je preko 70% vrsta velebitske flore vezano za nešumska, otvorena staništa, a endemične vrste su gotovo u potpunosti stanovnici upravo tih staništa.

Gubitak travnjaka uzrokovan prestankom ispaše i košnje vodi dakle u osiromašenje biološke raznolikosti. Pri tom se ne radi samo o biljnim vrstama, nego i o nizu drugih skupina. Tu su leptiri i drugi kukci vezani uz travnjačke vrste, ptice koje se na tim travnjacima hrane, gmazovi, gljive, mahovine, lišajevi, pauci... Gotovo da nema skupine živih organizama na Velebitu koja dijelom svojih vrsta nije vezana uz travnjačka staništa.

Radi zornijeg stjecanja dojma o promjeni krajolika u prilogu se nalazi nekoliko fotografija s prijeloma XIX. u XX. stoljeće te recentnih fotografija istih područja.

Pastirski stanovi, skromne kamene građevine za ljetni smještaj pastira, predstavljaju pak važan dio kulturne baštine koji govori o životu ljudi u planini. Danas na žalost u planini više nema stada i njihovih pastira, stanovi su napušteni, urušeni, do mnogih je gotovo nemoguće doći, a za neke se više niti ne zna da su postojali. Tako nestaju svjedoci nekoliko tisućljeća života u planini, nestaje kulturna baština, tradicija, krajobrazna i biološka raznolikost.

Zbog svega navedenog Hrvatsko botaničko društvo najsrdahnije pozdravlja obnovu nekoliko pastirskih stanova na području Velikog Alana i Velikog Lubenovca. Oba područja su mjesta na kojima su pastirski stanovi postojali od davnina (o čemu također svjedoči fotografija u prilogu) i koji čine neraskidivi dio kulturnog krajolika. Uvidom u projektnu dokumentaciju vidljivo je da su poštovana pravila konzervatorske struke, da će planirani objekti biti izgrađeni na ostacima starih pastirskih stanova, u istim gabaritima i od tradicionalnih materijala. Neće biti dovedena struja, vodovod i kanalizacija, tako da se ne može govoriti o masovnoj izgradnji i narušavanju krajolika i prirode. Stanovi bi trebali služiti za upoznavanje posjetitelja Parka s tradicionalnim načinom života, za smještaj zaposlenika Parka prilikom dežurstva i obilazaka te za smještaj istraživača. Niti jedna od tih namjena se ne protivi djelatnosti Parka niti bi bilo na koji način mogla ugroziti biološku i krajobraznu raznolikost.

Štoviše, raduje nas ideja o obnovi pastirskih stanova, pripadajućih bunara i suhozidova i nadamo se da će ispunjavati svoju važnu edukacijsku funkciju, jer je upravo obrazovanje javnosti i razumijevanje života planine temelj za uspješnu zaštitu, pozitivan odnos do prirode i ponos zbog skromne, ali s prirodom usklađene kulturne baštine.

Također se nadamo i skorom povratku bar nekoliko stada nužnih za održavanje ukupne raznolikosti Velebita.

Sa žaljenjem se moramo osvrnuti na neinformiranost pisca dopisa udruge Animalia kad kaže: „Koliko znanstvenici danas borave u nacionalnom parku i koliko njihova istraživanja koriste zaštitu prirode, nije potrebno dalje obrazlagati.“ Upravo suprotno, baš je vodstvo NP „Sjeverni Velebit“ to koje je prepoznalo važnost znanstvenih istraživanja i rijetko koje područje u Hrvatskoj se istražuje tako intenzivno i kontinuirano kao što se istražuje NP „Sjeverni Velebit“. Provode se ili su provedena istraživanja leptira, trčaka, ptica, dinamike potkornjaka i njihove uloge u sušenju smreka, travnjaka, smrekovih šuma, mahovina, gljiva, tetrijeba, velikih sisavaca, podzemlja i podzemne faune, geologije, pastirskih stanova... Dosadašnji rezultati tih istraživanja se u obliku studija nalaze u upravi Parka i ugrađuju se kako u upravljanje i mjere zaštite, tako i u mnogobrojne informativne i promotivne materijale, a posebno treba istaknuti i dvije nedavno napisane knjige „Velebitski botanički vrt“ i geološki vodič „Od morskih plićaka do planine“. Nažalost, izdavaštvo ne ovisi o dobroj volji pisaca koje uvijek ima, nego o skromnim financijskim mogućnostima, no to je tema koja premašuje okvire ovog osvrta.

Netočno je i da će obnovljeni pastirski stanovi rastjerati medvjede i orlove, oni su tisućljećima živjeli uz čovjeka i njegova stada. Velike mesojede otjeralo je upravo nepostojanje stada, odnosno nedostatak hrane koju su pronalazili u uginulim ili ulovljenim ovcama.

U nadi da će ovaj kratki osvrt pomoći u razumijevanju nastanka i održavanja velebitske raznolikosti i plemenitosti ideje o obnovi pastirskih stanova, uz srdačne pozdrave,

doc. dr. sc. Antun Alegro, predsjednik

doc. dr. sc. Sandro Bogdanović, dopredsjednik

Igor Boršič, dipl. ing. biol., tajnik

Prilog 1

Pregled tradicionalnih stočarskih kretanja na sjevernom Velebitu

Prikaz povijesti stočarskih kretanja na Velebitu koji se iznosi u nastavku oslanja se najvećim dijelom na djela Mirka Markovića (1971, 1975, 1980, 2003), te na članak „Stočarska kretanja“ Željka Poljaka u knjizi Velebit (1969).

Velebit je u prošlosti bio važan činitelj u gospodarstvu stanovništva i primorske i ličke strane. On razdvaja Primorje sa sredozemnom klimom koju odlikuju sušna ljeta i kišovite zime od Like s kontinentalnom klimom s ostrim snježnim zimama i toplim, ali ne i suviše suhim ljetima. Lička je strana Velebita uglavnom šumovita s tim da šume dosežu visinu od 1400m, a iznad toga počinje područje planinskih rudina-pašnjaka. Primorska je strana najvećim dijelom ogoljela, s razvijenim krškim oblicima, iako se posljednjih desetljeća može uočiti znatno zarastanje u šikare bijelog, odnosno crnog graba.

Najpovoljniji velebitski pašnjaci nalaze se na primorskoj strani planine iznad 1000 m razasuti po krškim depresijama gdje se nataložilo nešto tla, dok se velike površine kvalitetnih pašnjaka nalaze iznad 1400 m. Smatra se da su se stočarska kretanja oko Velebita razvila još u vremenu kad su ljudi pripitomili koze i ovce.

Primorci su svoje blago preko zime napasali oko stalnih naselja u zoni Primorja. U visinskoj zoni podgorja, na tzv. podima, imali su proljetna etapna boravišta. Tu je blago boravilo do vremena dok na planini nije okopnio snijeg. Sredinom lipnja započinjao je izdig u zonu nadgorja gdje su Primorci imali planinske kolibe. U toj zoni blago se zadržavalo tri do četiri mjeseca, a potom se postupno spuštalo na pode i konačno u nisko Primorje.

Ličani su svoju stoku izdizali na velebitsko nadgorje, ne zbog nestašice stočne hrane, nego prije svega da bi zaštitili svoje usjeve u doba ljetnog dozrijevanja. Tako im je bilo olakšano i prikupljanje sijena na planinskim košanicama.

Do kraja 19. st. oko Velebita su postojale četiri struje stočarskih kretanja. Jedna struja odgovarala je izdizima blaga iz Kvarnerskog primorja na planinske pašnjake sjevernog i srednjeg Velebita. To su bila kretanja na male relacije. Drugu struju činila su transhumantna kretanja stočara iz dalmatinske Bukovice i Ravnih kotara. Ovdje se može govoriti i o polunomadskom stočarskom privređivanju. Sljedeća struja stočarskih kretanja bila je ona koja je ličke stočare vodila na zimovnik u Bukovicu i Ravnne kotare. Posljednja, četvrta struja, bila je ona koja je vodila Ličane na ljetni izdig po svim dijelovima Velebita. Područje NP „Sjeverni Velebit“, nalazilo se dakle na putu prve i četvrte struje stočarskih kretanja.

Nakon što su Turci krajem 17. st. protjerani iz Like i Ravnih kotara, karlovačkim mirom 1699. ustanovljena je hrvatsko-mletačka granica preko južnog Velebita oko koje su ubrzo počeli izbijati sporovi između ličkih i dalmatinskih stočara. U početku su se ti sporovi rješavali običajnim pravom, a onda su lička sela 1775. usvojila Radučki zapisnik. 1776. dalmatinski stočari prihvatili su Novigradski ugovor. Oba ova dokumenta okončala su mnoge stare nesporazume. Konačno, nakon katastarskog kartiranja zemljišta 1887. u Gospiću je donesen novi ugovor, koji je i nazvan Gospićkim ugovorom. O izdizima iz Kvarnerskog primorja i iz Like na pašnjake sjevernog i srednjeg Velebita nije bilo potrebno sastavljati pisane ugovore. Na tim dijelovima Velebita znalo se od starine koji pašnjaci kome pripadaju. Stočarska prava tih dijelova Velebita ušla su sredinom 19. st. u zemaljski katastar, pa su time bila zaključena i sva imovinsko-pravna pitanja između ličkih i primorskih zemljoposjednika. Na te dijelove Velebita nikad nije dolazila dalmatinska stoka iz Bukovice i Ravnih kotara.

Preko sjevernog Velebita postoje tri stočarska puta koji povezuju Liku i Kvarnersko primorje. Najsjeverniji od njih povezuju Lukovo s Krasnom. Taj put vodi preko Adžića krča i Božina plana do Jezera. Na Jezerima se prostire najveći pašnjak sjevernog Velebita. S njega se isti put u oštrim zavojima spušta niz strmo Nadžak-bilo do ličkog sela Krasno. Drugi stočarski put povezuje pašnjak na Jezerima s primorskim selom Kladom. Taj put vodi preko Babrovače i izlazi na Vučjak. Prema Lici silazak je bio moguć istim putem koji vodi prema Krasnu. Treći put polazi od Stinice preko Dundovića poda za Alan. Odavde zakreće prema pašnjacima Tudorevu i Lubenovcu. Od Lubenovca su nekad u pravcu Like vodila dva stočarska puta. Jedan je vodio preko Begovače u Kosinj i Lipovo polje, dok je drugi prolazio kroz Vranjkovu dragu i šumoviti Bakovac, a stizao je također u Kosinj.

U poprečnom profilu kroz planinu, velebitski pašnjaci raspoređeni su visinski nejednoliko. U primorskoj visinskoj zoni ima ih relativno malo. U zoni podgorja ima ih više. U zoni poda razvila su se manja stočarska selišta, koja su u raznim fazama prošlosti oscilirala između sezonskih stočarskih staništa do stalno naseljenih kuća. Velebitski podi su karakteristično izraženi duž čitave primorske strane Velebita, no najbolje se na terenu zamjećuju iznad Jablanačkog primorja. Iznad ove visinske zone prostire se velebitsko nadgorje. U toj zoni ima više pašnjaka, ali su oni prostorno mali. Ograničeni su obično na ovdašnje doce, plane, dulibe ili korita. Na području sjevernog i srednjeg Velebita ima ponešto planinskih pašnjaka i po šumskim čistinama. Njima se koriste pojedine obitelji iz Primorja, ali i lički stočari, osobito ako su bliže ličkoj strani.

Većih planinskih pašnjaka na sjevernom Velebitu ima malo. Ima ih posvuda, ali se najčešće susreću u zoni nadgorja na primorskoj strani planine. Tim pašnjacima koriste se Primorci iz sela od Volarice do Jablanca. Na nekim od tih pašnjaka ispaša se ponekad zabranjivala, jer se ovdašnja trava koristila za sušenje sijena. Iznad Volarice za ispašu su se koristili doci Bobovište, Skorupov dolac i Božin plan.

Oni se nalaze na apsolutnoj visini od oko 900 m. Ovamo su preko ljeta dolazile porodice Vrbani, Glavaši, Rukavine, Lopci, Matešići i Orije, svi iz okolice Volarice. Iznad sela Lukova, na visini od oko 1000 m, ima također nekoliko sličnih dolaca koji su služili za ispašu. Ovamo su izlazili žitelji iz Lokava, Biluća, Miškulina i Zagona. Poviše Gornje i Donje Klade ima također nekoliko manjih pašnjaka na kojima je bilo ljetnih stanova. Takvi pašnjaci su npr. Babrovača, Podstrane, Palež i Dolac. Preko Babrovače i Podstrane vodio je stočarski put na više položeni pašnjak na Zavižanu. Taj se pašnjak nalazio u visinskoj zoni vrhgorja na apsolutnoj visini između 1500 i 1600 m. Njime su se koristili stočari iz Vukušića i Legaca, i to samo kraće vrijeme potkraj ljeta. Inače su Vukušići i Legci imali stanove na Babrovači, pa su tu kroz ostale dane ljeta napasali svoje ovce. Nešto južnije od spomenutih pašnjaka nalaze se još dvije veće krške depresije. To su Borove vodice i Budim. Travu tih zavalu koristilo je blago Rogića, Modrića, Bralića i Devčića, svi iz zaselaka okolice Starigrada. I na ovdašnjim pašnjacima bilo je do sredine 20. st. nekoliko stočarskih stanova.

Od velike i male Ivanče prema jugu započinje zona podvelebitskih selišta na razini poda. Ovdje, naokolo Brisnica i Dundovića poda posvuda ima paše. Međutim, ljeta su zbog male apsolutne visine sušna, pa je ovdašnja trava stradavala već početkom ljeta. Zato su stanovnici poda preko ljeta napuštali ovdašnje kuće i kretali na planinu, gdje su imali sezonske stanove. Zona nadgorja, koju su ljeti naseljavali, kretala se na oko 1000 m. Pašnjaci u toj zoni prilično su disperzirani i rijetko je koji veći od jednog jutra. Najveći od njih bijahu na Plančici i u Klancu. Njima su se koristili Modrići i Kirini iz Velikih Brisnica. Zatim je bilo nekoliko osrednje velikih pašnjaka više Stinice i Jablanca. Najbogatiji travom bijahu oni na Vujincu ispod Lisca, zatim pašnjak Struge ispod Ružanskog vrha, nadalje pašnjak Risovac podno Alančića i Tudorevo blizu Mirova. Primorski stočari iz okolice Jablanca kretali su se sa svojim blagom preko Alana na ličku stranu planine gdje su uživali slobodu ispaše. Ti pašnjaci bili su oko Dundovića, u Bilenskom, Šegotskom i Dundovića padežu. Primorski stočari, Miškulini i Vukušići, naseljavali su do početka drugog svjetskog rata Lubenovac, prostranu kršku zavalu okruženu vrhovima Kozjaka i Hajdučkim kukovima. Primorci su ljeti rado naseljavali Lubenovac, jer je na njemu bio izvor žive vode. Stoka je tu pasla po nezabranjenim pašnjacima zavalu i po okolnim šumskim planinama. Od koliba stočara, koji su tu nekoć dolazili, danas se vide samo ruševine.

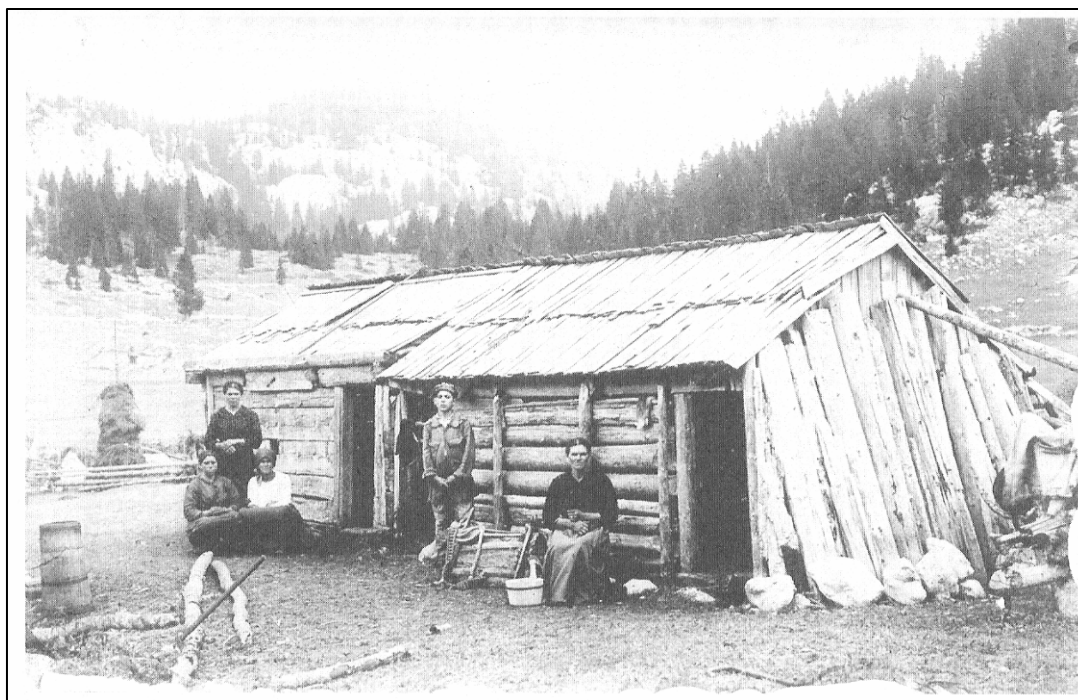
Na sjevernom Velebitu imali su pašnjake i Ličani. Najveći lički pašnjak nalazio se na visoravni Jezera. Pašnjak na Jezerima ima površinu od 850 jutara. Najniže mjesto na Jezerima ima apsolutnu visinu od 1485m. Naziv tog pašnjaka potječe najvjerojatnije od jezera koje se nekoć održavalo u jednoj ponikvi u središtu pašnjaka. Nekoć je na Jezerima u svako doba bilo dovoljno vode, pa su ovamo dolazili stočari iz Like, ponajviše stanovnici Krasna. Na jezerima su imali stanove Vukelići, Glavaši, Anići,

Panjenovići, Devčići i Samardžije, svi iz Krasna. Kad su Ličani krajem kolovoza napustili Jezera, dolazili su ovamo Primorci, jer je za lijepih dana u rujnu bilo dovoljno jesenske trave.

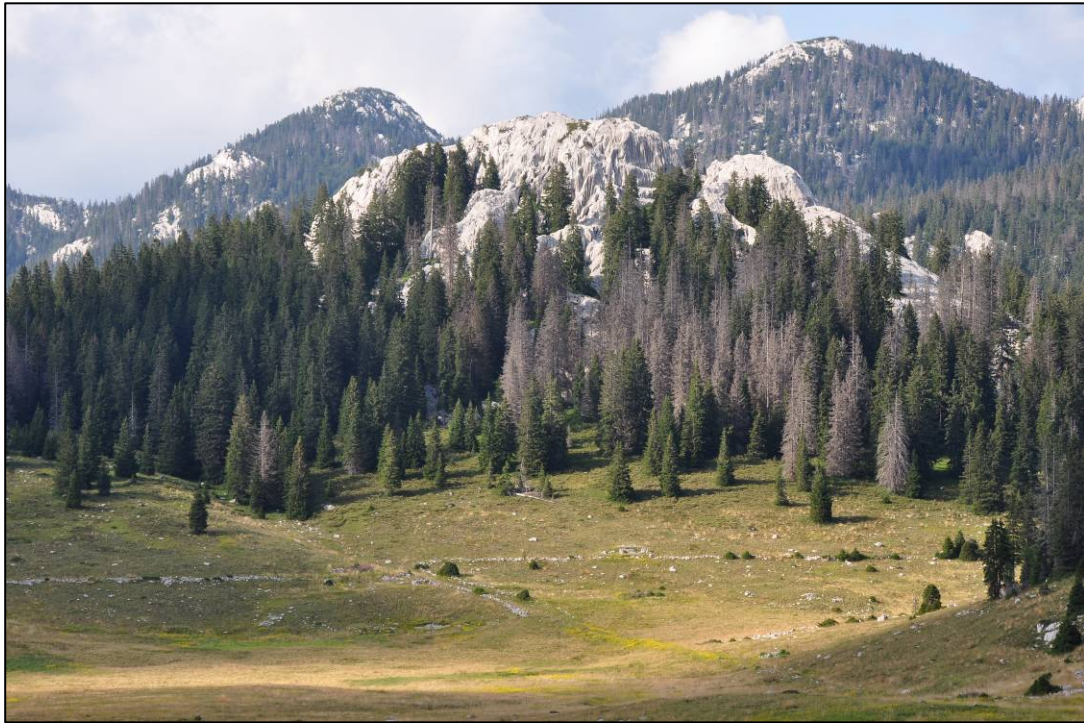
Prilog 2 – Fotografije

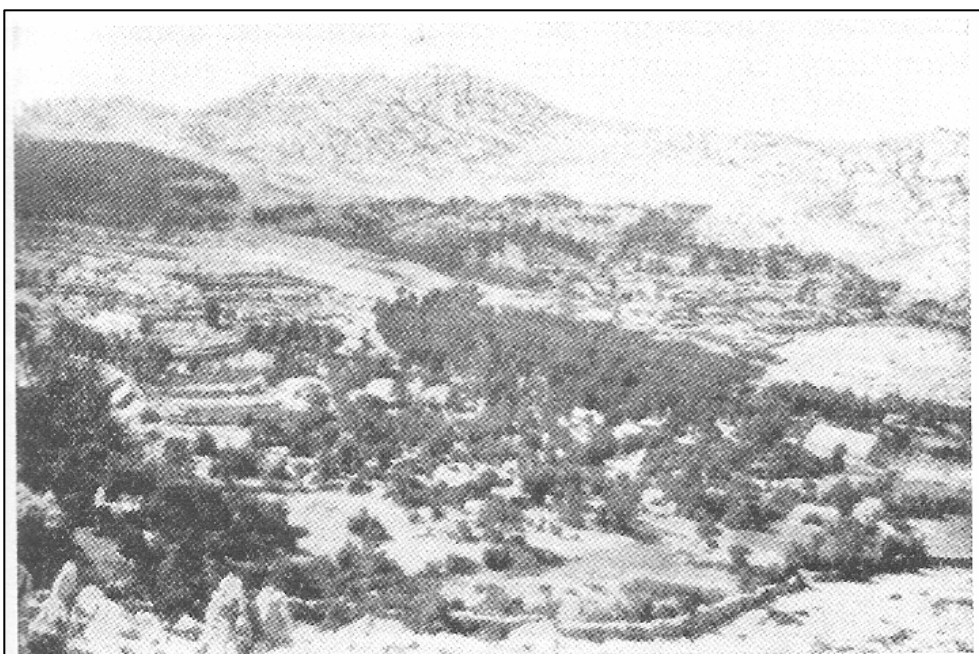
Slika 1. Lubenovac s torovima i pastirskim stanovima krajem XIX. stoljeća

Slika 2. Pastirski stan na Velikom Lubencu krajem XIX. stoljeća

Slika 3. Veliki Lubenovac 2010. Vidljivi su ostaci suhozidova i mlade smreke koje nadiru na travnjake zbog izostanka ispaše i košnje.

Fot.: dr. J. Poljak.

46. Krško polje Dundović Podi sa istoimenim zaselkom sjeverno od Jablanca.

Slika 4. Dundović podi početkom XX. stoljeća

Slika 5. Dundović podi 2009. Vidljivo je da su se travnjačke površine znatno smanjile u odnosu na početak XX. stoljeća. Razlog tomu je prestanak ispaše i košnje.